

Mihrigul Tursun
Andrea C. Hoffmann

GEEN WEG TERUG

Hoe ik als Oeigoerse
vrouw de Chinese
'heropvoedingskampen'
overleefde

Vertaling Jasper Mutsaers

HarperCollins



Voor het papieren boek is papier gebruikt dat onafhankelijk is gecertificeerd door FSC® om verantwoord bosbeheer te waarborgen.
Kijk voor meer informatie op www.harpercollins.co.uk/green.

HarperCollins is een imprint van Uitgeverij HarperCollins Holland, Amsterdam.

Copyright © 2022 Heyne Verlag, een divisie van Penguin Random House Verlagsgruppe GmbH, München, Germany

Oorspronkelijke titel: *Ort ohne Wiederkehr. Wie ich als Uigurin Chinas Lager überlebte*

Copyright Nederlandse vertaling: © 2022 HarperCollins Holland

Vertaling: Jasper Mutsaers

Omslagontwerp: Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: Kuzzat Altay

Zetwerk: ZetSpiegel B.V., Best

Druk: CPI Books GmbH, Germany, met gebruik van 100% groene stroom

ISBN 978 94 027 1036 6

ISBN 978 94 027 6600 4 (e-book)

NUR 320

Eerste druk augustus 2022

HarperCollins Holland is een divisie van Harlequin Enterprises ULC.

* en ™ zijn handelsmerken die eigendom zijn van en gebruikt worden door de eigenaar van het handelsmerk en/of de licentienemer. Handelsmerken met * zijn geregistreerd bij het United States Patent & Trademark Office en/of in andere landen.

www.harpercollins.nl

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Het e-book is beveiligd met zichtbare en onzichtbare watermerken en mag niet worden gekopieerd en/of verspreid.

Inhoudsopgave

Proloog	7
1 Een Oeigoerse in China	10
2 Bruiloft met hindernissen	37
3 Drie keer moeder	62
4 Terug naar het ongewisse	85
5 Gevangen in de hel	III
6 Wat hebben jullie met mijn zoon gedaan?	125
7 Jouw god is Xi Jinping!	141
8 Overal in de gaten gehouden	188
9 Gedoemd te sterven	204
10 Bevrijding	226
11 Ontheemd in Egypte	249
12 Mijn nieuwe leven in het oude	267
Dankwoord	286

Proloog

Na een lange vlucht landde de machine in Washington. Vanwege het tijdsverschil tussen Egypte en de vs scheen bij aankomst de zon nog steeds. Mijn kinderen, die het laatste stuk van de vlucht geslapen hadden, rekten zich ongegeneerd uit en keken nieuwsgierig uit het raampje. ‘We zijn er!’ zei ik. ‘Dit is ons nieuwe thuis.’

‘Veel vliegtuigen,’ zei mijn driejarige verbaasd. Hij kon niet wachten om het over de landingsbaan taxiënde toestel te verlaten. Ik viste onze tassen uit de bagagebakken en duwde hem en zijn tweelingzus in de richting van de uitgang. In de gate scheen de middagzon in ons gezicht. Een Arabische passagier haalde een bagagekarretje voor ons.

Daarna stonden we in de rij bij de security, ik, met in iedere hand een van de kleintjes. Ik kon nauwelijks geloven dat we ons op Amerikaanse bodem bevonden. Maar toen de immigratiebeambten in zicht kwamen, merkte ik dat de kinderen onrustig werden en niet meer verder wilden. Met

grote ogen staarden ze naar de geüniformeerden met hun honden, die aan de bagage snuffelden, op zoek naar drugs.

‘Ze gaan ons slaan!’ zei mijn zoon bang. Opeens trokken beide kinderen zich los en gingen ervandoor. Ik ging achter ze aan. De bagage liet ik staan. Ik ging achter de weglopers aan, die waren ondergedoken in de mensenmenigte. Ik ging dwars door alle afzettingen, wat veel onrust opleverde.

‘Hé, ga gewoon in de rij staan!’ zei iemand hatelijk.

Tegelijkertijd zag ik mijn kinderen. Ze hadden zich verstopt onder een tafel. Ik haastte me erheen. Ze beefden van angst omdat ze zagen dat ik werd gevolgd door een beveiligger, die me van achteren naderde. ‘Ze pakken je op, mama! Rennen!’ waarschuwde mijn dochter.

‘Wat is er aan de hand?’ vroeg de man in uniform met luide stem.

‘Mijn kinderen zijn bang van u,’ trachtte ik uit te leggen.

‘Ja, maar waarom?’ Hoewel de man ongeveer één meter negentig was en een wapen droeg, had hij geen idee waarom iemand bang van hem zou kunnen zijn.

De Arabische vrouw die ons met de bagage had geholpen liep naar ons toe. Ze verzocht de man zachter te praten. Ze gaf snoepjes aan de bange kinderen onder de tafel.

Ze bedaarden langzaam. ‘Jullie zijn slimme kinderen,’ zei ik tegen ze toen ze even later na wat op ze ingepraat te hebben bereid waren om door de douane te gaan. ‘Maar jullie hoeven niet meer bang te zijn: we zijn nu in Amerika; we zijn veilig.’

Ik kon hun bange reactie goed begrijpen. We hadden veel meegemaakt, wij alle drie. We waren pasgeleden uit de hel ontsnapt.

I

Een Oeigoerse in China

Ik kom uit het dorpje Toraklik in de buurt van Qarqan, een oasestad in de Taklamakanwoestijn, in het uiterste zuidwesten van China. Deze plaats heeft niets te maken met het hightech China zoals we dat vandaag de dag kennen. Tot mijn geboorte in 1989 leek de tijd op mijn geboortegrond althans stil te hebben gestaan.

Ik werd op een door ezels getrokken kar geboren. Dat voertuig moest mijn moeder vanuit het dorp naar Korla brengen, waar zich een ziekenhuis bevond. Normaal gesproken brengen de vrouwen uit deze buurt hun kinderen thuis ter wereld. Maar ik dreigde veel te vroeg geboren te worden en lag bovendien in een gevaarlijke stuitligging. Daarom had mijn moeder een dokter nodig voor de bevalling. De lange, hobbelige rit met de kar was de enige mogelijkheid om er te komen. Maar ze haalden het niet: ik kwam al toen mijn vader pas op de helft was. Bij de geboorte traden ernstige complica-

ties op. Mijn moeder, zeventien jaar oud, overleefde het niet.

Mijn vader, Tursun, was ontroostbaar. Hij was pas een jaar met mijn moeder getrouwd. Ze waren erg verliefd op elkaar en wilden een groot gezin. Maar nu was er slechts pijn. En een baby'tje, dat brullend verlangde naar de melk van haar moeder. Mijn moeder werd nog dezelfde dag volgens islamitisch gebruik begraven. Daarna werd een familiebaad belegd om te beslissen wat er met mij moest gebeuren. Niemand schatte mijn overlevingskansen hoog in. Ik was bijna zes weken te vroeg ter wereld gekomen en veel te klein. Zo klein dat ik volgens de verhalen in de hoed van mijn vader paste. Iedereen dacht dat ik dood zou gaan. Alleen mijn oude oma, de moeder van mijn moeder, die haar dochter net was verloren, hield zich vast aan de hoop dat haar kleinkind het wél overleefde.

Ze deed mijn vader een voorstel: 'Geef mij die kleine, dan probeer ik haar erbovenop te helpen.' Net als iedereen was mijn oma ook erg verdrietig. Maar wellicht dacht ze dat dit meisje, dat met een beetje geluk aansterkte, haar over het verlies van haar geliefde dochter heen kon helpen. Mijn oma zag altijd een deel van mijn moeder terug in mij: het deel dat nog leefde. Daarom wilde ze zich bekommeren om dit wezentje dat het bloed van haar dochter Malika door haar aderen had stromen.

Bovendien had mijn oma meteen door dat het veel te veel gevraagd was voor mijn vader om opgezadeld te zijn met het verzorgen van een zuigeling. Zij daarentegen wist alles van kinderen. Ze had er per slot van rekening in totaal vierentwintig op de wereld gezet en opgevoed.

Mijn moeder was haar jongste. Maar ze had nog een dochter die nog niet getrouwd was. Menzire, mijn tante, leek erg op mijn moeder; ze is, net als mijn oma en ikzelf, een kleine, tengerere vrouw. Haar huid is vergeleken met die van de meeste mensen uit de regio nogal licht en haar gezicht heeft zachte contouren. Bovendien heeft ze hetzelfde donkerbruine, licht golvende haar, dat bijna tot haar heupen groeit. En ze was maar anderhalf jaar ouder dan mijn moeder. Daarom wist oma bijna zeker dat mijn vader haar leuk zou vinden. Ze stelde hem voor om na een periode van rouw met Menzire te trouwen. Na een korte bedenktijd stemde mijn vader ermee in om met Menzire een nieuw gezin te stichten.

En dus groeide ik op bij mijn oma. Ze woonde in een bescheiden lemen huisje, net buiten het dorpje Toraklik. Mijn vader en tante woonden in een ander dorp. We bezochten hen eens per maand, of zij kwamen naar ons toe, om mij te zien. Daarom hebben we tot de dag van vandaag een heel goede band en beschouw ik Menzire als mijn tweede moeder. Maar mijn eerste en belangrijkste contactpersoon was mijn oma, een vrouw die toen al oud was, maar ook heel erg warm en lief.

Aanvankelijk maakte ik het haar niet makkelijk, omdat ik vanwege mijn vroege, tragische geboorte erg ziekelijk was. Het was een tijdje erg onzeker of ik zou overleven zonder moedermelk. Maar oma had een koe en vier schapen. En ze had geduld: iedere keer als ik naar voeding verlangde, doopte ze haar vinger in een kom met schapenmelk en liet me daarop zuigen, alsof het de borst van mijn moeder was.

Zo lukte het haar om mij met veel moeite aan te laten sterken. Ik nam langzaam toe in kracht en gewicht. Toen ik eindelijk het ergste achter de rug had en het duidelijk was dat ik bleef leven, was oma buitensporig blij met haar vijftienvingste kind. Trots en vol vertrouwen zei ze tegen iedereen dat God het beste met mij voorhad.

Oma vertegenwoordigde in veel opzichten een wereld die tegenwoordig niet meer bestaat. Toen al stond deze wereld op het punt om ten onder te gaan, maar daar hadden wij geen weet van. We woonden 4.000 kilometer van Beijing vandaan in een parallel universum. We hadden zelfs een andere tijdzone, omdat de zon hier veel later opgaat dan in Centraal-China. Om eerlijk te zijn wist ik de eerste jaren van mijn leven niet eens dat we in een land woonden dat China heet; mijn familie noemde onze geboortestreek Oost-Turkestan. Ik nam daarom vanzelfsprekend aan dat ons land ook zo heette.

Ik vond Chinezen vreemde mensen, met hun spleetogen, platte neuzen en gebrek aan lichaamsbehairing. Chinese vrouwen vlochten hun haar niet, en de mannen hadden geen baarden en hoofddekseis, zoals de mensen bij ons in het dorp. De kinderen werd ingeprent dat we op onze hoede moesten zijn voor Chinezen en in geval van twijfel weg moesten rennen, omdat ze graag Oeigoerse kindjes oppeuzelden. Dat geloofde niet alleen ik, iedereen geloofde dat. Daarom waren we allemaal dolblij dat er geen verdwaalde Chinezen rondliepen in ons dorp.

In materieel opzicht leefden we bescheiden, ik denk dat veel mensen het als arm zouden omschrijven. Maar destijds

ervaarde ik het niet zo. Als ik nu terugkijk en onze levensstandaard vergelijk met die in andere Chinese regio's, zie ik het ook wel: in het huis van mijn oma was geen elektriciteit of stromend water. Voor vers water werd ik dagelijks met twee emmers naar een nabijgelegen meer gestuurd waar de oase haar water aan onttrok.

Het vee hoeden behoorde ook tot mijn huishoudelijke taken. 's Ochtends, na het melken, bracht ik onze schapen en de koe naar een van de weinige plekken waar genoeg gras en groen groeiden om overdag te kunnen eten. Tegelijkertijd moest ik oppassen dat ze niet wegliepen. Later, toen ik naar school moest, zocht ik onderweg plekken waar ik ze aangelijnd kon achterlaten om ze na school weer op te halen.

Als ik vaststelde dat een van de dieren drachtig was, straalde oma van blijdschap. Lammetjes waren altijd welkom, want ze leverden extra melk en wol, maar ook vlees. Op een keer baarde een schaap zelfs twee lammetjes. Oma bedacht meteen wat we ermee zouden doen. 'We kunnen er een verkopen en warme kleren kopen van de opbrengst, of we houden het en voeren onze jassen met de wol,' zei ze tegen me. 's Winters hadden we altijd erg warme kleding nodig.

Maar oma had buiten het moederschaap gerekend. Dat had namelijk helemaal geen zin om twee lammeren tegelijkertijd te voederen. Ze liet alleen het grootste lam aan haar tepels zuigen, het kleinste, zwakkere, keerde ze haar rug toe. Het zat jammerend in een hoekje om eten te vragen. Ik was ontdaan door zoveel wreedheid. Oma trachtte tevergeefs moeder en jong te verenigen. Op een gegeven moment gaf ze het op.

‘Ze accepteert het niet,’ gaf ze na talloze pogingen toe.

‘Maar we kunnen het toch niet zomaar dood laten gaan?’

‘Nee.’ Oma droeg me op om in de schuur naar een speciale fles te zoeken. Er zat een speen op en hij leek op een fles voor mensenbaby’s. Ze vulde hem met melk die over was gebleven na het melken. ‘We moeten het zelf grootbrengen,’ zei oma, ‘en dat is vanaf nu jouw taak.’

En dus had ik opeens de rol van moederschaap. Ik gaf het lam meerdere keren per dag de fles, die hongerig en gulzig werd leeggezogen. Na een paar dagen werd het beestje sterker en kreeg het zachtere wol. Uiteindelijk ging het zelfs buiten de schaapskooi op verkenning uit. Ik was tevreden over mijn werk.

De schapen waren onze bestaansgrond en een belangrijk deel van onze voeding. Ieder jaar werd er een geslacht, meestal met een bijzondere reden. Het vlees bewaarden we in een kuil onder het huis, aangezien we geen koelkast bezaten. Veel van het vlees werd ook meteen na het slachten bereid om onder de buren en familie in het dorp te verdelven. Want dat is traditie bij ons: iedere dag kookt een ander huishouden en verdeelt het voedsel onder de buren. Op deze manier is er altijd warm eten, ook als iemand zelf op dat moment niets heeft of niet kan koken.

We aten datgene wat het tuintje achter ons huis opbracht. Mijn oma verbouwde er rapen, bonen, aardappelen, tomaten en allerlei andere groenten. Bovendien stonden er fruitbomen met lekkere abrikozen en granaatappels, die ongelooflijk zoet smaakten als ze rijp waren. Dan proppte ik me er helemaal mee vol en kreeg ik een uitbrander van oma. ‘Je

moet de andere kinderen ook wat geven,' zei ze dan, want in onze cultuur is het heel belangrijk om wat je hebt te delen met anderen.

Hoewel oma en ik met zijn tweetjes net buiten het dorp woonden, hadden we vaak bezoek. Want veel ooms en tantes woonden in de buurt. Ze kwamen regelmatig langs, en ook mijn talrijke neven en nichten wisten ons vaak te vinden.

Mijn beste vriendin was Khoshgul, de lieve, ziekelijke dochter van de burens. Ik speelde het liefst 'gezinnetje' met haar. In dit spel pasten we als poppenmoeders op onze kinderen. Natuurlijk hadden we geen echte poppen. We hadden überhaupt geen gekocht speelgoed, alleen zelfgemaakt. Grote wortels, waarin we met een mes gezichten sneden, deden dienst als pop. Het loof beschouwden we als het haar van onze wortelkinderen. We wiegden ze, voerden ze of stopten ze in bed, net als echte kinderen, of beter gezegd: net als echte poppen.

Soms logeerden Khoshgul of andere kinderen bij ons. Dan sliepen we allemaal in oma's grote bed. Ze maakte ons dan vroeg wakker. Want zodra de eerste haan kraaide, was het tijd voor het ochtendgebed. Oma hing dan een sluier over haar hoofd, knielde en begon met het opzeggen van het Arabische gebed. Ik maakte dan vaak grapjes met haar. Als haar hoofd de grond raakte, maakte ik van de gelegenheid gebruik om ongezien naast haar te gaan zitten en in haar zij te prikken. Oma kan niet tegen kietelen. Ze probeerde het eerst te negeren, maar op een gegeven moment hield ze het niet meer. Dan barstte ze midden in het gebed

in schaterlachen uit. Dan lagen wij kinderen ook allemaal krom.

Het islamitische geloof was een vanzelfsprekend deel van ons dagelijks leven. Iedere vrijdag trokken oma en ik onze beste kleren aan en gingen naar de moskee. Daar verzamelde het hele dorp zich voor het vrijdaggebed. Het was zien en gezien worden. En er was altijd wel iemand die zoetigheden verdeelde onder de kinderen, meestal amandelen of rozijnen. Zulke schatten liet ik vlug in mijn zak verdwijnen en ik deed er een week over om ze op te eten. Tot de volgende vrijdag, als we ons weer verzamelden en er weer een nieuwe voorraad lekkernijen kwam.

De ramadan vond ik ook leuk. Oma was echter wel heel streng en zag erop toe dat we overdag helemaal geen thee of water dronken. Omdat de ramadan in het warme of koude seizoen kon vallen, kon dat best moeilijk zijn. Maar oma was van mening dat we wilskracht moesten hebben en moesten leren om verleidingen te weerstaan. ‘Dat is echte vrijheid,’ prentte ze me in. Als beloning voor de ontberingen aten we ’s avonds een overvloedig maal met familie.

Wat dat betreft voedde ze me weliswaar religieus op, maar we deden niet aan een heel erg intensieve of extreme vorm van de islam. Dat deed niemand in onze familie. Integendeel. Mijn vader hechtte er veel waarde aan dat wij als Oeigoeren qua religie liberaler waren dan bijvoorbeeld de Arabieren. Oeigoerse vrouwen dragen zelden een hoofddoek. Het is veel gebruikelijker dat mannen een hoofddeksel dragen. En wij meisjes liepen sowieso onbedekt rond en hadden veel vlechten.

De eerste jaren van mijn leven sprak ik met oma, de buren en familieleden uitsluitend Oeigoers. Ook op de dorpschool werd er alleen in het Oeigoers lesgegeven. Dat kwam omdat Deng Xiaoping, die Mao Zedong opvolgde als leider van de Communistische Partij, onze regio in de jaren tachtig relatief veel autonomie toestond. Beijing probeerde beetje bij beetje meer controle over ons te krijgen.

In andere delen van de provincie Xinjiang was de koersverandering al eerder te bespeuren. In mijn verafgelegen dorp kregen we daar echter lange tijd niets van mee. Ik zag de eerste Chinezen in levenden lijve dus pas toen ik een jaar of tien was. Er stonden opeens een Chinese man en vrouw op ons schoolplein. Ik herkende hen, omdat ze er inderdaad zo uitzagen zoals ze altijd werden beschreven, hun neus althans. Bovendien hadden ze allebei kort haar.

Mijn medescholieren gingen nieuwsgierig in een kringetje om hen heen staan. Behoedzaam liepen Khoshgul en ik in de richting van de vreemdelingen. Mijn vriendin iets langzamer dan ik. ‘Denk je dat ze echt zo gevaarlijk zijn als de volwassenen altijd zeggen?’ fluisterde ze.

‘Ben je bang dat ze je opeten?’ plaagde ik haar.

‘Doe niet zo stom!’

De Chinezen bleken heel vriendelijk te zijn. Ze spraken met een paar leerlingen en wilden weten wie van ons Chinees sprak. De vrouw had een schaar bij zich. Ze bood alle meisjes die een van hun vlechten lieten afknippen een beloning van 10 yuan. 10 yuan! Dat was een astronomisch bedrag, zoveel geld had ik nog nooit in handen gehad. Als oma me op pad stuurde om zeep of meel te kopen, kreeg ik daar hooguit de

helft van mee. In mijn hoofd rekende ik al uit wat ik daar allemaal van kon kopen. En bovendien: wat was één vlecht nou helemaal. Ik had er in totaal negentien. Eentje meer of minder zou niet zoveel verschil maken. ‘Kom, we doen het, als bewijs van moed,’ zei ik, Khoshgul in haar zij porrend.

Ze keek me met een bleek gezicht en grote ogen aan. ‘Wil je een van je vlechten laten afknippen?’

‘Waarom niet? Durf je soms niet?’ ging ik verder met provoceren. Ik denk dat ik mezelf vooral gerust wilde stellen met deze opmerkingen. Khoshgul liet zich er echter niet door beïnvloeden. Ze schudde afkeurend haar hoofd.

De Chinese vrouw sprak me aan. ‘Wat is er, meisje? Wil je dat geld hebben?’ vroeg ze. Ze had ons kennelijk opgemerkt. Ik knikte schuchter.

‘Kom dan maar,’ moedigde ze me aan. Voor ik het wist, stond ik in de kring en had ik de volle aandacht van mijn medeleerlingen. Er was nu geen weg terug meer zonder gezichtsverlies te lijden. ‘Hoe heet je?’ vroeg de vrouw.

‘Mihrigul.’

‘Dat is een mooie naam. En van hoeveel vlechten wil je vandaag afstand doen, Mihrigul?’

‘Twee,’ hoorde ik mezelf zeggen.

‘Twee,’ herhaalde ze, en ik meende goedkeuring te horen in haar stem. ‘Horen jullie dat, kinderen? Jullie medescholiere is heel moedig!’

Nog tijdens het praten pakte de vrouw haar grote schaar en liep ermee op mijn haar af. Ik hoorde een knippend geluid en zag een van mijn donkere vlechten op de grond vallen. Ik werd duizelig. Daar was het geluid weer. De

vrouw glimlachte. ‘Alsjeblieft, moedig meisje,’ zei ze, en ze overhandigde me twee briefjes van 10 yuan. Het gelaat van de nog jonge leider van de Communistische Partij keek me glimlachend aan.

Weer thuis bij oma vond ik het opeens allemaal nogal absurd. Ik probeerde mijn hoofd zo te draaien dat ze niet zag dat er vlechten ontbraken. Dom genoeg had de vrouw ze niet afgeknipt in bijvoorbeeld mijn nek, maar op een tamelijk goed zichtbare plek bij mijn gezicht.

Oma keek me met argusogen aan. ‘Wie heeft dat gedaan?’ vroeg ze. Ik bekende dat er twee Chinezen op school waren opgedoken.

‘Hebben ze je ertoe gedwongen?’

‘Nee.’ Oma’s gezicht verraadde dat ze woedend was. Daarom durfde ik niet te zeggen dat ik er geld voor had gekregen. ‘Andere meisjes hebben hun vlechten ook laten afknippen,’ beweerde ik.

Deze uitspraak leek haar nog bozer te maken. ‘Ik heb je toch gezegd dat je Chinezen niet moet vertrouwen?’

‘Maar ze waren eigenlijk heel aardig...’ probeerde ik mezelf te verdedigen.

‘Heel aardig,’ briede ze. ‘Ze hebben je mismaakt! Welke Oeigoerse man heeft interesse in een meisje dat zich haar vlechten zo makkelijk laat afnemen, denk je?’

Ik keek oma met grote ogen aan. Ik had nog helemaal niet stilgestaan bij mannen. Maar ik beloofde haar plechtig nooit meer iemand toestemming te geven mijn lange haar af te laten knippen.

Vanaf de vijfde klas moesten alle leerlingen op school

Chinees leren. We kregen ook een Chinese leraar, meneer Hu, een lange, magere man met een bril. Hij liet ons blokken op Chinese tekens. Ze zeiden ons in het begin helemaal niets. Wij gebruikten het Arabische schrift om Oeigoers te schrijven. Maar we moesten overstappen: ieder woord had zijn eigen, vaak nogal ingewikkelde teken.

's Avonds zat ik vaak met oma aan tafel de tekens te tekenen om ze beter te kunnen onthouden. Dat vond ze erg interessant, omdat ze zelf nooit naar school geweest was; ze was analfabeet. Maar nu ik haar vertelde wat de betekenis was van de tekens, kon ze dat een beetje compenseren.

Ze overhoorde me daarom ook altijd bereidwillig. Als ik voordeed hoe meneer Hu de woorden uitsprak, schoten we vaak allebei in de lach. Want Chinees klinkt heel anders dan Oeigoers, en ook de woorden zijn totaal verschillend. Mijn oma probeerde weliswaar om er een paar te onthouden, maar ze slaagde er nauwelijks in. 'Geeft niks,' troostte ik haar. 'Daar heb je mij toch voor.'

'Ja,' antwoordde ze dan peinzend. 'Voor mij is het niet meer zo belangrijk. Maar jij moet vlijtig leren. Want deze tekens zijn de poorten naar de wereld. Ze kunnen je vleugels geven om je ver van dit dorp vandaan te vliegen.' Ik had geen idee wat ze daarmee bedoelde. Maar ik deed mijn best. Ik wilde bereiken dat mijn oma trots op me was.

Een jaar nadat we begonnen waren met Chinees kondigde de directeur aan dat iedereen examen moest doen. Nadat ik dat aan oma had verteld, had ik geen rust meer. Ik hoefde zelfs niets meer in huis te doen, zodat ik iedere vrije minuut kon leren.